

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційну роботу Мошак Дар'ї Станіславівни на тему:
«Маніпулятивні політичні комунікації як чинник політичного ризику
в умовах демократизації», представлену на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 052 Політологія**

Актуальність дослідження

В сучасних умовах процеси політико-комунікаційного забезпечення демократизації викликають дедалі більшу увагу науковців. Можливість поширювати адекватні цінності свободи особистості, вільного вибору, громадянської поведінки є основою поступу до консолідованої демократії. Водночас у багатьох країнах світу політико-комунікаційний простір стає об'єктом політичних маніпуляцій. Вони мають як відкритий, так і прихований характер. Вони містяться як у стратегіях паблік рілейшнз, так і в конкретних політичних технологіях. Загрози і ризики від подібних політичних практик є очевидними: вони уповільнюють демократичні перетворення, сприяють зневірі суспільства в демократичних цінностях. Особливо актуальними для сучасної України, яка переживає масштабне вторгнення держави-агресора, що демонстративно висловлює свою неповагу до цінностей свободи і демократії. У зв'язку з цим дисертаційне дослідження є актуальним як з точки зору академічної політичної науки, так і в контексті сучасної політичної практики.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

Представлені наукові положення та нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених здобувачкою досліджень, що мають істотне значення для політичної науки полягають у тому, що Д. Мошак уперше визначено політичну маніпуляцію як практику зміни політичної поведінки на основі політико-маніпуляційної акції або політика-маніпуляційний кампанії з метою досягнення стратегічних або тактичних політичних цілей, зумовлених потребами та/або ситуативними міркуваннями політичних акторів; з'ясовано організаційно-ресурсні вимоги для здійснення політичної маніпуляції, зокрема: наявність креативного центру, підсистеми формування базового політичного повідомлення, підсистеми організаційно-діяльнісного «прикриття» базового політичного повідомлення, підсистеми координації зовнішньої політико-інституційної підтримки тощо. Набуло подальшого розвитку тлумачення поняття «політична маніпуляція» як чинника підвищення переваг у політичній конкуренції.

Зокрема встановлено, що політична маніпуляція дозволяє приховати справжні наміри політичного суб'єкта та створити сприятливі обставини для просування позитивного іміджу ідей та статусних позиції політичного суб'єкта; антикризове (ризикологічне) визначення політичного маніпулювання як техніки подолання негативних настроїв у суспільстві стосовно діючої владної команди.

Сутність даної політичної технології полягає в тому, що влада ототожнюється з цільовою аудиторією, а саме: перебуває в ситуації кризи і страждає від неї так само, як і пересічні громадяни; методика оцінювання ризиків ефективності політичної маніпуляції на основі розгляду результатів політичної кампанії. Критеріями оцінки є: глибина впливу базового політичного повідомлення (маніпулятивної тези) призначеного для переконання цільової аудиторії, очікувана зміна поведінки політичних об'єктів за певний період часу та в певних умовах, відповідність наявних умов політичної ситуації очікуваним з боку політичного актора;

В дисертації було уточнено алгоритм політико-маніпуляційної кампанії, який полягає в оцінці стану та структури інформаційного простору, спроможності цільових аудиторій сприйняти базову маніпуляційного тезу, наявність чинників інформаційно-комунікаційної нейтралізації маніпуляційної тези, формування плану політико-комунікаційної кампанії за послідовністю вкладання маніпуляційної тези, апробація маніпуляційної тези, масоване просування маніпуляційної тези, припинення активної маніпуляційної кампанії, оцінка результатів, пошук каналів зворотного зв'язку, співвіднесення політико-комунікаційних та політико-організаційних ефектів.

Уточнено специфіку політичної маніпуляції сучасної України на відміну від країн сталої демократії. Встановлено такі особливі риси як: застосування пропагандистських методів поширення базової тези політичної маніпуляції, проведення контрманіпуляційних кампаній, а також задіяння асиметричних політико-комунікаційних відповідей на політико-маніпуляційні акції та політико-маніпуляційні кампанії, використання стратегії «підлаштування-зачеплення» за неманіпулятивну (стандартну) політичну кампанію, застосування креативних (раптових, імпровізаційних) політичних маніпуляцій.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Сформульовані у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації, відповідають вимогам до подібного виду досліджень і базуються на узагальненні широкого охоплення наукової літератури та достатнього обсягу аналітичних даних отриманих в ході виконання науково-дослідних робіт. Достовірність результатів дисертаційної роботи підтверджена їх апробаціями на науково-дискусійних заходах, у тому числі на 3 міжнародних науково-практичних конференціях.

Обґрунтованість отриманих результатів забезпечується завдяки комплексного використання в дисертаційній роботі теоретичних, емпіричних та статистичних методів наукових досліджень, які відповідають визначеним меті та завданням. Високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації забезпечені структурно-логічною схемою дослідження відповідно до поставленої мети.

Також, слід відзначити, відповідність предметної спрямованості дисертаційного дослідження паспорту наукової спеціальності 052 «Політологія».

У цілому заслуговує на схвалення ціла низка результатів дослідження. Зокрема у пункті 2.2 окреслено типологічні підходи до електронної політичної маніпуляції. Вони, згідно з дослідницею, створюють оцінкове ранжування від авторитарної та централізованої маніпуляції до стихійної та мережної. При цьому віднесення кожного акту (прояву) маніпулювання, до виявленої кампанії або акції залежить від позиції політичного суб'єкта. Однак міжнародні організації наполягають на об'єктивному характері розгляду явища типів маніпуляцій проявів та типів маніпуляції в Інтернет-середовищі. Також авторкою проведена належна робота з упорядкування наявних емпіричних даних щодо масштабів та обсягів маніпулятивних політичних комунікацій.

Не викликає сумніву *практичне значення дисертації*. Для сучасних інститутів публічного врядування, громадських організацій і рухів, демократичних політичних партій, доробок Мошак Д. С. стане в нагоді під час розробки контрманіпулятивних політичних технологій та організаційного планування розвитку громадянського суспільства.

Також положення дисертації можуть сприяти нормативному закріпленню обмежень політичного маніпулювання в сфері політичних комунікацій на рівні державної стратегії щодо розвитку демократичної політичної комунікації. У контексті підготовки фахівців-політологів інформація дисертації належним чином відповідає на запити модернізації методичного забезпечення дисциплін, які висвітлюють політичні комунікації, політичні публік рилейшнз, політичну рекламу, антикризовий політичний менеджмент тощо.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях. Основні результати та висновки дисертаційного дослідження відображено у 7 наукових працях, зокрема 3 – у наукових фахових виданнях України з політичних наук, 1 – у зарубіжних виданні, 3 – у тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях. Дотримано вимоги Міністерства освіти і науки України щодо кількості, обсягу та змісту друкованих праць, а саме публікацій основного змісту дисертації.

Ретельний аналіз представленого рукопису дисертації та наукових публікацій дає підстави констатувати ідентичність публікацій та основних положень дисертації. Це надає авторці дисертаційної роботи право публічного захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії. Матеріали дисертації пройшли необхідно апробацію. Основні результати дослідження висвітлені достатньо у наукових працях. Подана дисертаційна робота свідчить про наукову зрілість авторки та її вміння бачити актуальні проблеми політичної науки, готовність розв'язувати їх на науковому рівні. В цілому дисертаційна робота за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам. Подана до розгляду дисертація складається з анотації державною та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг рукопису дисертації становить 233 сторінки. Дисертаційна робота включає таблиці та рисунки. Список використаних джерел налічує 187 найменувань. Структура дисертації має логічну побудову і сприяє розкриттю теми дослідження та виконанню поставлених завдань.

У першому розділі своєї роботи (стор.10 – 59), який має назву «Теоретико-методологічні засади дослідження політичних маніпуляцій як чиннику розвитку сучасних політичних комунікацій» дисертантка встановила, що стимульно-реакційна модель політичної комунікації набуває значення в умовах сучасного інформаційного суспільства та загального опосередкованого сприйняття політичної реальності. Політологічний фаховий науковий пошук акцентує увагу на таких аспектах політичних маніпуляцій, як роль та значення політико-комунікаційних практик у контексті завдань збереження моделі політичної системи. Для сучасних політологічних наукових розвідок важливим є руйнівний або творчий потенціал політичного маніпулювання.

У другому розділі «Політико-інституційна структура та середовище реалізації ризикових політико-маніпулятивних кампаній» (стор.60 – 132) Мошак Д. С. було обґрунтовано, що світовий досвід політико-маніпуляційних кампаній на сучасному етапі має дуже широкий обсяг емпіричних даних. Відповідно, доцільно розглядати лише ті з сучасних політичних маніпуляцій, які тісно пов'язані із специфікою функціонування інформаційного суспільства, заснованого на технологіях Інтернет. Фактично мова йде про останні два десятиліття. Відповідно базовими принципами політико-маніпуляційних кампаній стали все загальність охоплення, адресність повідомлень, орієнтація на зменшення ресурсних витрат тощо. Світовий досвід застосування політичних маніпуляцій засвідчив, що вони перетворюються на основний засіб політичної комунікації, а не додатковий інструмент. Сутність цього перетворення наочно продемонстрована у наступному розділі в контексті вивчення політико-технологічних імперативів політичного маніпулювання.

У третьому розділі «Політико-технологічне обґрунтування застосування політичних маніпуляцій в умовах демократизації» (стор.133 – 186) здобувачкою з'ясовано, що політична маніпуляція як знаряддя політичних технологій виступає додатковим елементом забезпечення політичної результативності у ризикованих умовах політичної діяльності. Водночас вона не може бути гарантією реалізації всієї стратегії політичної кампанії. Нейтралізація політико-маніпуляційних «рухів» та дій з боку політичних опонентів здійснюється на основі прогнозування потужностей та переконувального потенціалу потенційних політичних послань. В умовах сучасної України політико-комунікаційні маніпуляції набувають інструментального характеру підготовки політичних дій та широко

використовуються сучасними публічними політичними силами та групами інтересів. Водночас спостерігається елемент перебільшення значення політичних маніпуляцій та «надмірні сподівання» на результативність політико-маніпуляційних кампаній на шкоду іншим видам політичної діяльності: організації спілкування з виборцями та рутинної громадської роботи.

Зміст наукових праць доповнює основні положення дисертаційної роботи. Дисертація оформлена відповідно до вимог МОН України, що висуваються до подібного роду наукових робіт.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації. Дисертаційне дослідження Д. Мошак здійснено на належному високому науково-теоретичному рівні. Однак у тексті роботи наявні окремі дискусійні положення.

1. Як зауваження слід висловити недостатню послідовність дисертантки в розгляді міждисциплінарних підходів розробки теми дослідження. Зокрема, не розглядаються правові наслідки та запобіжники політичної маніпуляції, які існують у низці країн світу. Ці практики забезпечують політичний медіа-простір від відвертої неправдивої інформації (навмисної дезінформації), що вкрай актуально в умовах теперішньої російської агресії проти України.

2. Також у другому розділі дисертації на стор. 53 наголошується про наявність «традиційних політичних дій» та «дій політичних сил» та про їх неспроможність. На нашу думку, слід було б конкретизувати ці поняття та більш докладно розкрити проблематику взаємодій політичних акторів у політико-комунікаційному контексті цифрової доби.

3. Третім зауваженням є певні перестороги щодо деяких формулювань, які автора використовує на 142 сторінці 3 розділу роботи. Зокрема, йдеться про «мистецтво» та «технологію» маніпулювання, які полягають у створенні умов введення в оману об'єкту маніпулювання. На нашу думку, доцільно було б розширити авторську інтерпретацію зазначених явищ та надати їм чітку авторську дефініцію, показати принципи їх диференціації на емпіричному рівні тощо.

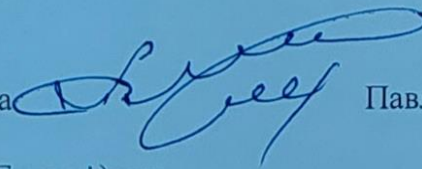
4. У загальних висновках до дисертації авторкою зазначається, що політична маніпуляція з інструменту посилення конкурентної переваги поступово перетворюються на базову практику трансляції владного дискурсу домінантних правлячих партій (стор. 173). Виникає запитання, про політичний дискурс опозиційних політичних партій: чи вони застосовують політичні маніпуляції, чи це прерогатива виключно «правлячих політичних сил»? Загалом поняття «правлячий» не є стійким для політичної науки, воно характеризує в основному авторитарні політичні режими.

Висновок. Таким чином, аналіз тексту дисертації та наукових праць засвідчив актуальність та новизну роботи. Дисертаційна робота Мошак Дар'ї Станіславівни «Маніпулятивні політичні комунікації як чинник політичного ризику в умовах демократизації» є завершеною науковою працею, яка містить низку нових, актуальних та достовірних результатів, що свідчать про

її складність, систематичність та важливе значення для сфери політичних наук. Вважаю, що дисертаційна робота Мошак Д.С. відповідає вимогам **Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії** твід 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 Політологія.

Рецензент:

Кандидат політичних наук, доцент
кафедри міжнародних відносин
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара

Павло ПЕТРОВ

Підпис к.політ.наук Петрова П.Г. засвідчую

Проректор з наукової роботи
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
кандидат біологічних наук, доцент

Олег МАРЕНКОВ